

Zbigniew Pianowski, Józef Frazik

Kraków - Wawel. Rejony IV, VII, VIII, X, XI, XII, XIV, XV, stoki zachodnie

Informator Archeologiczny : badania 17, 155-158

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

- powstało w konstrukcji wału obronnego; odkryto wkopany obiekt mieszkalny (?) pochodzący z XIII w.

Kluczowym wynikiem badań było odkrycie konstrukcji wału obronnego, leżącego pod średniowiecznym murem obronnym. Według dotychczasowych ustaleń należy przypuszczać, że stanowi ona jedynie element całości założenia obronnego. Nie można z pewnością stwierdzić, czy stanowi ona jądro wału, czy też ułożona została na jego zewnętrznym obrzeżu. Jest to zwarta konstrukcja ograniczona tełmami belkami dębowymi o średnicy 20 cm, ułożonymi równolegle w odległości 170 cm. Przestrzeń pomiędzy nimi wypełniona jest cienkimi dranicami. Wierach konstrukcji stanowią dwie warstwy drania i cienkich belek dębowych, ułożone pod kątem 30° do podłoża wału. Poziom ten wyznacza warstwę szczepak drzewa dębowego /społadycznie sosna i brzoza/, będąca prawdopodobnie pozostałością po obróbce elementów konstrukcji wału. Układ elementów drewnianych jest równoległy względem siebie i prostopadły do osi wału obronnego. W kierunku północnym zachowano odmienną konstrukcję. Obok elementów drewnianych występujących w stropie wału /również w położeniu równoległym względem siebie/ występują także kamienie wapienne w układzie przypominającym zewnętrzne umocnienie w postaci płaszcza kamiennego. Ten fragment nie został uchwycony w całości z powodu ograniczonej przestrzeni wykopu. Należy jednak sądzić, że stanowi on o zróżnicowaniu konstrukcji całości założenia obronnego. Fakt ten potwierdza jednolita pod względem konsystencji warstwa wypełniająca oba fragmenty wału. Jest to szarobiaławy ił przemieszany z piaskiem, prawdopodobnie przemieszczony z obszaru terasy powodziowej.

W trakcie badań uzyskano interesujące zabytki ruchome: ceramikę, przedmioty, noże i groty strzał. Zabytki znajdują się w Dziale Krakowa Przedłożeniowego Muzeum Archeologicznego w Krakowie.

W roku przyszłym planowane są prace pod murem obronnym mające na celu powiększenie jednym profilem wykopu nr IV /st.ul. Kanoniczna 9/ z wykopem obecnie badanym. W wykopie nr IV odkryto w 1982 roku przekładkową konstrukcję złożoną z belek i drania dębowych. Zalega ona na zbliżonej głębokości do odsłoniętych w tym roku drewnianych elementów wału. Ze względu na duże rozmiary niektórych belek a także ich niewielkie oddalenie można z dużym prawdopodobieństwem przypuszczać iż stanowią jedną, funkcjonalnie związaną całość.

Oprócz wymienionego wyżej, planowanego podkopu, celowo jest poszerzenie wykopu w kierunku północnym i zachodnim.

KRAKÓW - WAWEL

Sejony IV, VII, VIII, X, XI, XII, XIV, XV,
stoki zachodnie

Kierownictwo Oddziału Zanku Królewskiego
i Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu

Badania terenowe prowadził zespół Pracowni Archeologicznej
IOZK. Autor sprawozdania mgr Zbigniew Pianowski. Konsultacje
naukowe prof. dr hab. Józef Frańk. Finansowo KZOK.
Trzydziesty szósty sezon badań. Grodzisko, głównie
IX-XIII w., zarek gotycki i renesansowy oraz relikty osad-
nictwa starożytnego.

Sejony IV, katedra /J. Firlet, mgr Z. Pianowski/

W 1983 roku kontynuowano rozpoczęte dwa lata wcześniej badania i obserwacje architektoniczne związane z poszukiwaniem najstarszego kościoła katedralnego oraz słusznych partii murów katedry romańskiej, tzw. Hermanowskiej. W ubiegłym sezonie dokonano w krypcie pod zakrytą /kaplicą św. Małgorzaty/ odkrycia relikwii kamiennie-glinianego muru przociętego przez fundament apsydy romańskiej oraz rozwarstwienia kompleksu murów w krypcach pod południowym ramieniem ambitu na dwie partie - romańską wzniesioną z poziomych warstw kamieni oblicowanych kostką /podobnie jak inne mury katedry Hermanowskiej/ oraz część wzniesioną z płytowych kamieni wapiennych o urozmaiconym układzie, miejscami kładzionych ukośnie /opus spicatum/. Tę partię, wchodzącą pod mur romański, zinterpretowano jako fragment należący do najstarszej katedry wzniesionej za panowania Bolesława Chrobrego ok. 1000 roku, kiedy to erygowano biskupstwo krakowskie. Na podstawie podobieństwa techniki budowlanej jako drugi fragment tej świątyni określono duży odcinek fundamentu apsydy głównej wraz z jej południowym zakrępowaniem, słoekalizowany w krypcie pod wschodnim ramieniem ambitu, uważany dotąd za mur romański. Trzeci fragment - to wspomniany wyżej kamiennie-gliniany fundament, wyróżniający spadek skały w kierunku dziedzińca Batorego, słoekalizowany w zachodniej krypcie pod zakrytą. Świątynia przedromańska była więc najprawdopodobniej trójbranową bazyliką o znacznych wymiarach /zbliżonych do późniejszego kościoła romańskiego/.

W 1983 roku wykonano niewielką sondę /1/83/ po wschodniej stronie kompleksu murów wczesno-

średniowiecznych w krypcie pod południowo-wschodnim narożnikiem ambitu. Miała ona na celu sprawdzenie zasadności rozwarstwienia murów. Odsłonięto w niej dolną część wschodniego lica partii romańskiej, wykonanego z drobnej kostki wapiennej. Sięgało ono w tym miejscu aż do stopy muru. W części północnej wykopu odsłonięto płytkowy fundament, układany techniką opus spicatum, przesypywany gliniastą ziemią. Wycedził on w kierunku wschodnim poza linię muru romańskiego, jest to zatem najprawdopodobniej miejsce zakrępowania apsydy zamykającej południową nawę kościoła przedromkańskiego.

Kontynuowano również badania w krypcie wschodniej pod zakrytą /sonda 5/ związane z rozpoznaniem konstrukcji grobowca romańskiego odkrytego w 1981 roku. Eksploatacja przeprowadzona w północno-wschodnim narożniku krypty, częściowo pod stopą jej północnej ściany, pozwoliła na stwierdzenie, że fragment muru wykonanego z płytek i dużych okrzesków wapiennych, częściowo w układzie opus spicatum można uznać za integralną część konstrukcji obstawy grobowca. Razem z ciosowym oblicowaniem komory grobowej szerokość obstawy od strony północnej wynosiła ok. 70 cm, natomiast od strony południowej obstawę stanowiła jedynie ciosowa ścianka licująca komorę. Nie uległo zmianie orientacyjne datowanie grobowca na XII wiek /zapewne druga połowa/. Przylegał on bezpośrednio do zachodniej ściany romańskiego kościoła św. Gereona.

Rejon VII - międzymurze /L. Laskaj/

W 1983 roku kontynuowano badania w sondzie 5 na międzymurzu, przy północnej ścianie budynku nr 7, tj. dawnym gotyckim murze obronnym. Eksplorowano nawarstwienia od 1,6 m do skały, która wystąpiła na głębokości 4,3 - 4,8 m. Określono je jako należące do czterech kompleksów: 1 - wypełniaksy wykopu wczesnośredniowiecznego, 2 - gliny przepalone i surowe pochodzące prawdopodobnie z destrukcji i ninelacji wału z XI/XII w., 3 - gliny i piaski stanowiące wypełniaksy konstrukcji wału z IX-X wieku i 4 - ciosne warstwy z zabytkami kultury żużyckiej zalegające na nadskali. Najistotniejszym odkryciem było uchwycenie - po raz trzeci na Kaulu - śladów drewnianej konstrukcji akryzycyjnej z IX/X w. Zachowały się one na wysokości 1,6 m, wyglądały identycznie jak odsłonięte poprzednio w wykopach 16 w rej. X i 2/81-82 w rej VIII. Uzyskano niewielką ilość materiału zabytkowego, co umożliwia jedynie przybliżone datowanie przebadanych nawarstwień.

Rejon VIII-nad Smoczą Jamą /mgr S. Kozieł/

Nadzorem konserwatorsko-archeologicznym objęto prace wykonywane przez ekipę Hydrokopu w związku z realizacją rezerwatu archeologicznego obejmującego odcinek fortyfikacji kleszczowych z lat 1790-1792 bezpośrednio nad komorami jaskini. Roboty ziemne polegały na pełnym odsłonięciu korony wewnętrznej muru kleszczowego, wykonaniu odkrytki po wewnętrznej stronie otworu przejściowego w tym murze oraz rozpoznanie systemu przypór stabilizujących ten mur w warstwach zalegających pomiędzy nim a basztą Żłodzijską. Realizując to ostateczne zadanie wykonano m.in. sondę sięgającą do skały, zlokalizowaną w narożniku utworzonym przez mur kleszczowy i jedną z przypór /na odc. SKOK 4/. Ponadto odkopano dawny wykop 1/67 wykorzystując go - po niewielkim poszerzeniu - na posadowienie filara konstrukcji nośnej. W następnej kolejności wybrano do określenia w projekcie poziomów zasypiska zalegające po wewnętrznej stronie muru na odc. SKOK 1,2,3,4 oraz wykop na posadowienie ściany zamykającej rezerwat od północy /na granicy SKOKÓW 7 i 8/. Wykopy prowadzono w nawarstwieńach pochodzących prawie wyłącznie z okresu nowożytnego: międzywojennych, zasypiskach z okresu Wolnego Miasta Krakowa i austriackich z połowy XIX w. oraz z okresu budowy założenia kleszczowego w latach 1790-92 /m.in. przemieszczone nasypy wału wczesnośredniowiecznego/. Jedynie przy poszerzeniu wykopu 1/67 eksplorowano ok. 1 m³ nawarstwień najstarszego wału obronnego, nie uzyskując z nich zabytków ruchomych.

Ważnym przyczynkiem dla poznania architektury fortyfikacji kleszczowych było odsłonięcie w wykopie na północną ścianę rezerwatu odcinka muru wyzniesionego z zewnętrznym narożnikiem umocnień pomieszczenie przeznaczone zapewne na komorę artyleryjską.

Miejsc VIII - piwnice pod budynkiem nr 8 /mgr mgr M. Krok, F. Gądek/

Kontynuowano prace rozpoczęte w 1981 roku, związane z realizacją rezerwatu archeologiczno-architektonicznego.

W wykopie 3/83, usytuowanym w przejściu do zachodniej części rezerwatu /na międzymurzu/, eksplorowano zachowane na styku dwu odcinków gotyckich murów obronnych nawarstwienia wczesnośredniowieczne, w których posadowiony był kamiennie-ziemny fundament budowli romańskiej. Odsłonięto stopę tego fundamentu na poziomie ok. 219 m n.p.m.

W wykopie 2/83, zlokalizowanym na wschód od przejścia pomiędzy rezerwatami, eksplorowano również nawarstwienia wczesnośredniowieczne, w których posadowiony był wspomniany fundament romański. Uchwyciono południowo-wschodnią krawędź tego fundamentu, a poza jego zasięgiem, w południowo-wschodniej

partii sardy - palenisko wczesnośredniowieczne i ślady drewnianej konstrukcji, być może ślady chaty. Niezwykany materiał rzymski można ogólnie datować na II wiek.

Tenadto wyodrębniono we wnętrzu gotyckiego muru obronnego niewielki relikt partii niezamej muru romańskiego, łączący się bezpośrednio ze wspomnianym fundamentem kamiennie-ziemnym, nawiązującym sposobem wykonania do techniki opus spicatum. Wydaje się, iż fragment budowli romańskiej rozpoznany w przejściu pomiędzy rezerwatami mógł mieć powiązania z odkrytą w 1976 roku na miąższym muru apsydy romańskiego kościoła, datowanego orientacyjnie na przełom XI/XII lub 1 połowę XII wieku.

Rejon Kościoła bazyli Sądowickiej /mgr mgr P. Gadek, A. Kukiński/.

Kontynuowano prace w rejonie rotundy romańskiej odkrytej w 1977 roku /wykop 75/ dążąc do odwołania późnego zarysu jej murów. Eksplorowano nawarstwienia balogające nad apsydą świątyni i w jej bezpośrednim otoczeniu. Były to w większości nasypy austriackie pochodzące z okresu budowy zewnętrznych murów obronnych w latach 1850-53 a także nasypy z okresu Włocznego Miasta Krakowa, kiedy to w latach 1827-1830 porządkowano stoki wzgórze. Zdejmowano także cienką warstwę z wieku XVIII, nakrywającą koronę muru rotundy. Odwołano w całości fundament apsydy kościoła, wykonany z żółtego i szarego piaskowca oraz kamieni wapiennych. Posiada on grubość ok. 1 m, średnica wewnętrzna /w partii fundamentowej/ apsydy wynosi 3,5 m. Mury apsydy zostały posadowione w niwelacyjno-nasypowych warstwach wczesnośredniowiecznych oraz warstwach należących do wewnętrznej partii najstarszego wału obronnego z IX-X w. Wnętrze apsydy zajmował w całości fundament ołtarza wykonany z łamecgo wapienia i piaskowca oraz regularnych ciosów wapiennych i piaskowcowych na linii tarczy. Był on wzniesiony osobno i posiadałoby znacznie płycej niż mury kościoła.

Z eksplorowanych nawarstwień uzyskano dużą ilość zabytków, spoczywających przeważnie na złożu wtórnym oraz niewielką ilość ceramiki wczesnośredniowiecznej z wyjątkowo przebadanej warstwy VII₂ pochodzącej sprzed budowy rotundy.

Rejon XI-wschodnie skrzydło pałacu królewskiego /mgr S. Kozioł/

Sprawowano nadzór nad robotami wykonywanymi przez górników Hydrokopu w studni zamkowej usytuowanej w piwnicy pośrodku wschodniego skrzydła rezydencji królewskiej. Wykonano pomiary i rozpoznano wątki murów cembrowiny. Głębokość studni wynosi 36 m a jej średnica - od 3,4 do 3,6 m w partii przyziemnej. Do głębokości 18 m studnia jest obliczana murewanym wątkiem, niżej zaś wykuta w skale wapiennej. W części murewanej wyróżniono trzy wątki architektoniczne, które orientacyjnie można datować na XIV i XVI wiek. W XVI wieku całą konstrukcję podwyższono, doprowadzając ją do poziomu parteru pałacu renesansowego.

Rejon XII - dziedzińca Batorskiego /J. Firlet, mgr Z. Ptasowski/

Objęto nadzorem archeologicznym prace konserwatorskie prowadzone przez ekipę Hydrokopu w północno-zachodniej części dziedzińca /wykop 2/70/83/. Objętością one usunięcie grusowego zasypiska wykupu i wykonanie zabezpieczającego ekranu żłowego wokół fundamentów kaplic katedralnych /Batorskiego, św. Katarzyny, św. Księżycy/ i skarbcza. W trakcie prac prowadzono obserwacje archeologiczne, dokonano także niewielkich eksploracji archeologicznych w południowo-zachodniej partii wykupu i przy murze przedromańskim.

Podczas odsłonięcia murów w wykopie 2/70/83 doprowadzono do nowych ustaleń związanych przede wszystkim z romańskim kościołem św. Gerona. Okazało się bowiem, że mury fundamentowe znajdujące się w sąsiedztwie kaplic katedralnych, a interpretowane uprzednio niemal w całości jako gotyckie, stanowią w istocie podwaliny romańskiej bazyliki, poszukiwane bezskutecznie już w okresie międzywojennym. Skazuje na to ich rozplanowanie, wątek licca, w którym występują partie układane w technice opus spicatum oraz identyczny w porównaniu z wschodnią częścią kościoła poziom przejścia fundamentu w całość nazianą. Głębokie na ok. 3,5 m fundamenty, zbudowane na skale, wykonane są z warstw kamieni wapiennych i piaskowcowych, licca układane są starannie. Zaprawa wapienne-piaskowa o dużym procencie wapna. Najwyższa partia fundamentu jest licowana dużymi cionami wapiennymi i piaskowcowymi o niezbyt starannie obróbcie. Zachowały się także nikielne resztki partii namalowanej w postaci trzech ciosów piaskowcowych i jednego wapiennego. Omawiane mury należą do zachodniej części kościoła, są to fundamenty fasady zachodniej i dwu wież wostwerku. Część nawy świątyni była zatem krótsza, niż zakładały dotychczasowe rekonstrukcje, zbliżona w rzucie do kwadratu. Trudno zatem uznać ją za kościół katedralny, tym bardziej, że pod katedrą stwierdzono resztki najstarszego przedromańskiego kościoła. Najprawdopodobniej romański kościół św. Gerona należał do okazałej kaplicy pałacowej wzniesionej przez Kazimierza Odnowiciela lub Solaława Śmiałego.

Ponownie odsłonięto odcinek muru przedromañskiego pomiędzy zachodnią ścianą św. Gerona a fundamentem łaźni królewskiej i poddano go zabiegom konserwatorskim /zestawiono luźną strukturę muru/.

Eksploatacje archeologiczne w południowo-zachodniej części wykopu pozwoliły na stwierdzenie, iż fundamenty kościoła św. Gerona zostały poważnie zniszczone w okresie gotyku, zapewne w początku XIV wieku, co najmniej w czasie dwu skrajnie rabunkowych. Sporządzono nowe opisy, dokumentację fotograficzną i pomiar geodezyjny relikwów architektonicznych.

Rejon XIV koło bastionu Władysława IV /J. Firlet, mgr Z. Pianowski/

W 1983 roku prowadzono uzupełniające badania we wnętrzu przedromañskiej rotundy odkrytej w 1981 roku /wykop 15, odd. C,D,K,L/. Miały one na celu pełniejsze rozpoznanie konstrukcji grobowca odsłoniętego w centralnej partii świątyni oraz poszukiwanie resztek pierwotnego poziomu użytkowego.

Grobowiec, którego komora oblicowana została stwaraniem obrotowymi, cienkimi płytami piaskowcowymi, posiadał bardzo grubą murewaną obstawę. Od strony południowej jej szerokość wynosiła 1,2-1,4 m a od zachodu ok. 1 m. W partii muru bliższej komory do spójnienia kamieni użyto zaprawy gipsowej, a w części zewnętrznej - zaprawy wapienno-piaskowej. Ponadto od zachodniej ściany obstawy odchodził ku zachodowi związany z nią organicznie płytki fundament o szerokości ok. 1 m. Dotykał on muru nawy rotundy i był nakryty wylewką zaprawy stanowiącą poziom użytkowy. Nie posiadał więc rozwinięcia w partię naziemną. Zarówno nadzwyczajną grubość murów obstawy jak i obecność wspomnianego fundamentu są trudne do wytłumaczenia względami konstrukcyjnymi.

Poziom użytkowy kościoła tworzyła - jak wspomniano - wylewka zaprawy. Była ona złożona z trzech warstw: górną stanowiła czysta zaprawa o bardzo dużym procencie wapna, środkową - poziom drobnych kamieni wapiennych zalanych "gorącą" zaprawą, a najniższą - warstwą szwiru wapiennego z zaprawą. Grubość tego poziomu architektonicznego wynosiła 6 - 10 cm. Stwierdzono go zarówno w partii zachodniej jak i w wschodniej części kościoła w pobliżu zakrępowania apsydy.

Eksplorowano nawarstwienia nowożytno, gotyckie i wczesnośredniowieczne. Z tych ostatnich uzyskano niewielką ilość materiału zabytkowego, nie wnoszącą istotnych ustaleń dla chronologii rotundy, którą wiadomo można z serią najstarszych obiektów murewanych na Wawelu, wzniesionych najpóźniej w 1. ćwierci XI wieku.

Rejon XIV przed K. sławoja rejonu /J. Firlet, mgr Z. Pianowski/

Objęto tu badaniem instalację odgromników na terenie nasyconym relikwami architektury, badanym w 1924 roku przez A. Szymsko-Bohusza. W pobliżu wieży Zygmunta XII /koło północno-wschodniego narożnika pałacu/ wykonano wąski wykop biegnący wzdłuż romańskiego muru, stanowiącego być może wschodnią ścianę XIII-wiecznego palatium książęcego. Natrafiono na narożnik pomieszczenia i odsłonięto koronę niewielkiego odcinka ściany północnej budynku, nie rozpoznanej przez Szymsko-Bohusza. Fundament budowli pałacowej został posadowiony w warstwach nasypanych, które można przypuszczalnie wiązać z najstarszym wałem obronnym otaczającym wzgórze wawelskie.

Rejon XV Kurze Stopy /mgr S. Alfawicka, L. Lakwa, J. Firlet, mgr Z. Pianowski/

Dokonano obserwacji archeologicznych w pomieszczeniu pomiędzy fundamentami Kurzej Stopy a wieżą Zygmunta III. Uzyskano szereg informacji dotyczących sposobu budowy i chronologii względnej murów na styku trzech wież: romańskiego stożpu, gotyckiej wieży tzw. Łokietkowej i mieszkalno-obronnej wieży poprzedzającej tzw. Pawilon Gotycki.

Stoki zachodnie /J. Firlet, mgr Z. Pianowski/

Nadszorstowano wykop instalacyjny o wym. ok. 3 x 3 m wykonywany przez Hydrokop /1/82-83/ u podnóża Wawelu, przy kolektorze z obszaru Wolnego Miasta Krakowa. Ekipa pracowni archeologicznej eksplorowała dolną część nawarstwień pochodzących z wczesnego średniowiecza. Odsłonięto tu 2 lub 3 poziomy bruki kamieniczone wykonane z wapienia oraz zalegające pod nimi resztki konstrukcji drewnianych. Są to prawdopodobnie pozostałości kilku nawierzchni drogi wczesnośredniowiecznej, obiegającej Wawel w X - XI wieku.